

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОКУРАТУРИ
ЯК СУБ'ЄКТА БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ****CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF THE PROSECUTOR'S OFFICE
AS A SUBJECT OF FIGHTING CRIME IN UKRAINE**

Метою статті є надання соціально-правової характеристики прокуратури як суб'єкта запобігання злочинності в Україні. Сучасне розуміння прокуратури у механізмі протидії злочинності вимагає виходу за межі її суто процесуального сприйняття. Прокуратура в Україні функціонує як інституція, правова природа якої поєднує ознаки державного, правоохоронного, правозахисного та координаційного суб'єкта, що обумовлює її особливе місце у системі боротьби зі злочинністю. Соціально-правова характеристика прокуратури розкривається через зміст її функцій, обсяг повноважень, характер взаємодії з іншими органами правопорядку та спрямованість діяльності на захист прав людини, інтересів суспільства і держави. Дослідження показує, що роль прокуратури у сфері боротьби зі злочинністю не обмежується підтриманням публічного обвинувачення чи процесуальним керівництвом досудовим розслідуванням. Її значення виявляється також у координації діяльності правоохоронних органів, забезпеченні законності під час здійснення кримінального провадження, аналітичному супроводі правоохоронної діяльності, реагуванні на порушення закону та участі у впливі на причини й умови, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень. Саме через сукупність цих напрямів прокуратура набуває ознак одного з ключових суб'єктів державної політики у сфері протидії злочинності. Окремого значення ця проблематика набуває в умовах реформування правоохоронної системи та перегляду функціонального призначення прокуратури. Наявне нормативне регулювання не повною мірою відображає її соціально-правову сутність, оскільки фактичний обсяг участі прокуратури у боротьбі зі злочинністю є ширшим за формально закріпленій перелік функцій. У зв'язку з цим обґрунтовується потреба в уточненні її правового статусу, посиленні координаційної складової діяльності та більш чіткому нормативному закріпленні запобіжного потенціалу прокуратури. Це дозволяє розглядати її не лише як учасника кримінального провадження, а як самостійного суб'єкта боротьби зі злочинністю, діяльність якого має системне значення для забезпечення законності, правопорядку та безпеки в державі.

Ключові слова: *prosecutor's office, crime, fight, subject, status, functions, coordination, legality, law and order, security, prevention.*

The purpose of the article is to provide a socio-legal characteristic of the prosecutor's office as a crime prevention entity in Ukraine. The modern understanding of the prosecutor's office within the mechanism of combating crime requires going beyond its purely procedural perception. In Ukraine, the prosecutor's office functions as an institution whose legal nature combines the features of a state, law-enforcement, human-rights-protection, and coordinating body, which determines its special place in the system of combating crime. The socio-legal characteristics of the prosecutor's office are revealed through the content of its functions, the scope of its powers, the nature of its interaction with other law-enforcement agencies, and the orientation of its activities toward the protection of human rights, as well as the interests of society and the state. The study shows that the role of

the prosecutor's office in the field of combating crime is not limited to supporting public prosecution or exercising procedural guidance over pre-trial investigation. Its significance is also manifested in coordinating the activities of law-enforcement agencies, ensuring legality in the course of criminal proceedings, providing analytical support for law-enforcement activity, responding to violations of the law, and participating in addressing the causes and conditions that contribute to the commission of criminal offenses. It is through the combination of these areas of activity that the prosecutor's office acquires the features of one of the key subjects of state policy in the field of combating crime. This issue becomes especially important in the context of reforming the law-enforcement system and revising the functional purpose of the prosecutor's office. The existing legal regulation does not fully reflect its socio-legal essence, since the actual scope of the prosecutor's office's participation in combating crime is broader than the formally established list of functions. In this regard, there is a well-grounded need to clarify its legal status, strengthen the coordinating component of its activities, and provide a clearer normative consolidation of the preventive potential of the prosecutor's office. This makes it possible to regard it not only as a participant in criminal proceedings, but also as an independent subject of combating crime whose activity is of systemic importance for ensuring legality, law and order, and security in the state.

Key words: *prosecutor's office, crime, combating, subject, status, functions, coordination, legality, law and order, security.*

Актуальність теми. У сучасних умовах діяльності правоохоронної системи України, ускладнення структури злочинності і зростання криміногенних ризиків особливої актуальності набуває питання належного визначення місця і ролі прокуратури у системі запобігання злочинності. Конституційне закріплення пріоритету прав і свобод людини, а також обов'язку держави забезпечувати їх охорону обумовлює необхідність функціонування ефективного механізму протидії злочинним проявам, важливим елементом якого є прокуратура. Водночас сучасне нормативне регулювання її діяльності не забезпечує достатньої чіткості у визначенні прокуратури саме як суб'єкта запобігання злочинності, хоча зміст її повноважень свідчить про наявність у прокурорській діяльності виразного запобіжного потенціалу. Це породжує як теоретичні суперечності щодо функціонального призначення прокуратури, так і практичні проблеми, пов'язані з реалізацією її координаційної, наглядової, процесуально-керівної та інформаційно-аналітичної функцій у сфері впливу на причини й умови злочинності. Додаткової актуальності цій проблематиці надає те, що реформування прокуратури в Україні тривалий час супроводжується переглядом її повноважень, звуженням функцій та пошуком нової моделі співвідношення між правозахисною, правоохоронною та запобіжною складовими її діяльності. За таких умов особливого значення набуває наукове осмислення правового статусу прокуратури, її функціонального призначення у державному механізмі запобігання злочинності, а також обґрунтування напрямів удосконалення організаційно-правових засад її діяльності. Саме тому дослідження прокуратури як суб'єкта запобігання злочинності є своєчасним і необхідним як для розвитку юридичної науки, так і для вдосконалення правозастосовної практики.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі аспекти правового статусу прокуратури, її місця у системі державної влади, функціонального призначення та ролі у механізмі забезпечення законності досліджувалися у працях В. Т. Маляренка, М. І. Хавронюка, Ю. С. Шемшученка та інших учених. Вагомий внесок у розроблення кримінологічних засад запобігання злочинності, визначення системи її суб'єктів, а також дослідження координації правоохоронної діяльності зробили В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джу́жа, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, О. М. Литвинов, В. І. Шакун та інші науковці. Разом із тим, попри наявність значного масиву наукових праць, питання правового статусу прокуратури саме як суб'єкта запобігання злочинності не дістало комплексного та завершеного висвітлення. Недостатньо дослідженими залишаються сутність і зміст запобіжної функції прокуратури, форми її реалізації в сучасних умовах, співвідношення цієї функції з наглядовою та процесуальною діяльністю, а також напрями вдосконалення нормативного закріплення й організаційного забезпечення участі прокуратури у впливі на причини та умови злочинності. Саме ці обставини обумовлюють потребу в подальшому науковому опрацюванні зазначеної проблематики.

Метою статті є надання соціально-правової характеристики прокуратури як суб'єкта запобігання злочинності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Закріплення у ст. 3 Конституції України положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини визначаються головним обов'язком держави, зумовлює необхідність функціонування ефективної системи органів, покликаних гарантувати реальне втілення цих конституційних приписів [4]. У законодавстві та науковій літературі такі органи традиційно відносять до правоохоронних. До їх числа належать і органи прокуратури, які займають особливе місце у механізмі державної влади з огляду на специфіку покладених на них функцій і характер наданих повноважень.

Незважаючи на складність криміногенної ситуації, яка сформувалася в Україні ще на межі століть і зберігає високий рівень напруженості донині, правоохоронні органи загалом змогли частково стабілізувати окремі негативні тенденції у сфері боротьби зі злочинністю та започаткувати реформування власної організації й діяльності. Водночас саме на тлі цих процесів особливо виразно проявилися відставання державно-правового контролю над злочинністю та недостатня результативність заходів, спрямованих не лише на реагування, а насамперед на запобігання злочинам. В Україні досі не сформовано цілісної, функціонально збалансованої системи запобігання злочинності, її законодавча основа залишається неповною, а застосовувані засоби не завжди відповідають реальному викликам. Саме тому першочергового значення набуває створення належного науково-практичного підґрунтя для вдосконалення форм, методів і заходів запобіжної діяльності.

За сучасних умов функціонування правоохоронної системи, а особливо прокуратури, потребує якісно нового осмислення її призначення. Йдеться не лише про збереження традиційних напрямів діяльності, а й про переоцінку ролі прокуратури як інституції, покликаної забезпечувати належну охорону прав і законних інтересів людини, суспільства і держави. У цьому контексті саме прокуратура серед усіх суб'єктів запобігання та протидії злочинності потребує більш чіткого визначення свого місця, ролі та характеру участі у механізмі запобіжного впливу на злочинність. Не менш актуальним залишається удосконалення правових та організаційних засад діяльності її служб і підрозділів, безпосередньо пов'язаних із боротьбою зі злочинністю. За нинішніх умов запобігання злочинам і протидія злочинності є одним із найбільш реальних внесків правоохоронної системи у забезпечення політичних, економічних і соціальних перетворень у державі [17].

Конституційні положення дають підстави стверджувати, що всі органи державної влади та управління, включаючи прокуратуру, тією чи іншою мірою залучені до діяльності щодо запобігання та протидії злочинам, оскільки охорона внутрішньої безпеки держави, забезпечення правопорядку і законності належать до фундаментальних функцій держави. Боротьба зі злочинністю реалізується через різні інструменти і засоби у межах законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, а також шляхом функціонування спеціалізованих правоохоронних інституцій. З огляду на це значення діяльності щодо запобігання злочинам у сучасному українському суспільстві слід оцінювати не лише за кількістю розкритих кримінальних правопорушень або обсягом застосованих примусових заходів, а передусім за рівнем фактичної захищеності прав і свобод людини. Саме такий підхід дає підстави розглядати запобігання злочинності як один із засобів забезпечення прав і свобод людини у системі функціонування державної влади [1, с. 5–8]. Відповідно, діяльність прокуратури у цій сфері доцільно аналізувати не ізольовано, а як складову загальної правозахисної та правоохоронної діяльності держави.

Як свідчить практика, суб'єктом правоохоронної діяльності є держава в особі своїх представницьких, виконавчих, судових органів і прокуратури, а також певною мірою громадські об'єднання та організації. У зв'язку з цим суб'єктами діяльності щодо протидії злочинності та запобігання злочинам можуть визнаватися органи, організації або окремі особи, які виконують хоча б одну з ключових функцій у відповідній сфері: організацію, координацію, безпосереднє здійснення чи участь у реалізації запобіжних заходів. Водночас інші види діяльності, навіть якщо вони мають допоміжне значення, зокрема навчання, видання методичних матеріалів, фінансування чи розроблення рекомендацій, самі по собі не дають достатніх підстав для віднесення відповідних суб'єктів до безпосередніх суб'єктів запобігання злочинності.

У науковій літературі суб'єкти запобігання злочинам визначаються як державні органи, посадові особи, недержавні організації та громадяни, які впливають на певний об'єкт із метою недопущення вчинення злочинів. При цьому їх поділяють на тих, хто використовує переважно непримусові методи впливу, і тих, хто реалізує відповідну діяльність із застосуванням примусу. Інші дослідники пропонують групувати таких суб'єктів залежно від того, чи формують вони

державну політику боротьби зі злочинністю, чи забезпечують інформаційно-аналітичний супровід, виявляють криміногенні чинники або безпосередньо вживають заходів реагування на злочинні прояви та сприяють нейтралізації детермінант злочинності [2].

Існують також класифікації, побудовані за видом запобіжної діяльності. У їх межах виділяють суб'єктів, які: визначають основні напрями, завдання та форми запобіжної діяльності; здійснюють управління й координацію окремих напрямів спеціально-кримінологічного запобігання; виявляють і пізнають криміногенні фактори, інформуючи про них інших суб'єктів; безпосередньо реалізують заходи щодо випередження, обмеження та усунення криміногенних об'єктів, захисту соціальних благ і особи, а також припинення злочинів. Поширеним є і поділ суб'єктів на органи, які організують та координують діяльність із протидії злочинності; органи, для яких така діяльність є однією з основних функцій; а також інституції, для яких протидія злочинності не становить безпосередньої мети, але їх функціонування опосередковано впливає на запобіжні процеси [17, с. 181].

В основу наведених класифікацій покладено насамперед функціональний критерій, тобто реальний вплив виконуваних функцій на усунення чи нейтралізацію причин і умов злочинності. Водночас систему суб'єктів запобігання та протидії злочинності можна аналізувати і за іншими критеріями: за ступенем участі в організаційних процесах, управлінським потенціалом [8, с. 44–47], спеціалізацією дій, спрямованістю праці тощо. Кожна з таких класифікацій має прикладне значення, однак лише за умови дотримання загальних правил наукової класифікації, передусім єдності підстави поділу.

З урахуванням проведеного аналізу доцільно запропонувати таку структуру суб'єктів запобігання злочинам: по-перше, державні органи, які визначають державну політику у сфері боротьби зі злочинністю; по-друге, державні органи, на які покладено координацію діяльності у сфері протидії злочинності та запобігання злочинам; по-третє, державні органи, що безпосередньо здійснюють правоохоронну діяльність; по-четверте, органи, діяльність яких безпосередньо не спрямована на боротьбу зі злочинністю, але впливає на усунення причин і умов її проявів.

Сукупність суб'єктів протидії злочинності, їх повноважень, форм і засобів реалізації відповідних заходів іноді визначають як систему запобігання злочинності. Проте в сучасних українських умовах такий підхід не можна визнати цілком коректним. Неповнота законодавчого регулювання, недостатній рівень організації запобіжної діяльності, а також відсутність багатьох необхідних забезпечувальних і виконавчих елементів не дають підстав стверджувати про наявність повноцінно сформованої системи у строгому значенні цього поняття. Саме тому відповідні суб'єкти доцільніше розглядати як елементи потенційної системи, правовий статус і функції яких визначені нормативними актами, однак ще не завжди реалізуються як єдиний узгоджений механізм.

Структурні елементи сукупності суб'єктів запобігання та протидії злочинності пов'язані між собою як вертикальними, так і горизонтальними зв'язками, значною мірою опосередкованими кримінальними процесуальними нормами, і взаємно впливають один на одного. При цьому кожен із таких суб'єктів, як і будь-який структурний підрозділ правоохоронної системи, має власні системні властивості, які не зводяться до простої суми окремих функцій. Разом із тим саме система в цілому, а не ізольовані її елементи, спроможна забезпечити досягнення комплексного результату у сфері протидії злочинності.

Історико-правовий аналіз юридичної літератури [5; 9; 10], а також матеріалів прокурорсько-слідчої та судової практики дає підстави стверджувати, що від моменту свого становлення і до сьогодні діяльність прокуратури як органу державної влади була спрямована на забезпечення верховенства закону, захист інтересів держави і суспільства, підтримання державного обвинувачення, зміцнення правопорядку, а також на участь у боротьбі зі злочинністю. Прокурор діє від імені держави, реалізуючи покладені на прокуратуру представницькі, наглядові та обвинувачувальні повноваження. У цьому сенсі реалізація представницьких функцій прокуратури узгоджується з вимогами ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та перебуває у тісному зв'язку із завданням забезпечення справедливого судового розгляду і захисту прав людини. Основною рисою професійної діяльності прокурора є її виразний державно-правовий характер. Йдеться не лише про здійснення процесуальних чи наглядових дій, а про безпосередню участь у реалізації державної політики у сфері законності, дисципліни, боротьби зі злочинністю та охорони правопорядку. Саме тому статус прокурора істотно відрізняється від статусу багатьох інших юристів і фахівців у сфері права, оскільки поєднує правозастосовну, публічно-владну та правозахисну складові.

Разом із тим результати дослідження свідчать, що сучасне законодавче регулювання статусу прокуратури та її функцій, включаючи запобіжну, не розв'язує повною мірою тих проблем, які виникли у зв'язку з конституційною реформою та трансформацією механізму функціонування держави. Саме тому дослідження правового статусу прокуратури на сучасному етапі розвитку України залишається актуальним як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Поняття «статус» широко використовується у правовій науці та практиці, хоча у повсякденному житті воно застосовується до найрізноманітніших об'єктів і явищ. У юридичному значенні правовий статус відображає систему зв'язків особи або органу з державою, суспільством, колективом та іншими суб'єктами. В основі правового статусу лежать конституційні принципи, які визначають характер взаємовідносин між державою і суб'єктом права. Саме Конституція України встановлює відповідальність держави перед людиною за свою діяльність і проголошує забезпечення прав і свобод людини основним критерієм державної діяльності [4].

Загальноновизнаним у теорії права є підхід, за яким фактичний соціальний статус становить змістовну основу правового статусу, а право лише закріплює та формалізує це становище. Соціальний і правовий статус співвідносяться як зміст і форма. У цьому контексті правовий статус працівників органів прокуратури можна визначити як систему закріплених у нормативно-правових актах прав і обов'язків, що ґрунтуються на конституційних принципах та визначають реальне місце працівників прокуратури у системі суспільних відносин. Якщо ж розглядати працівника прокуратури як суб'єкта запобігання злочинам, то його статус виражається передусім у комплексі процесуальних і позапроцесуальних повноважень, спрямованих на виявлення, попередження, припинення злочинних проявів та усунення їх причин і умов.

Особливість правового статусу прокуратури в Україні полягає в тому, що історично вона сформувалася як прокуратура змішаного, наглядово-обвинувачувального типу. Вона одночасно виконує функції кримінального переслідування і нагляду за додержанням закону. При цьому в юридичній літературі обґрунтовано наголошується, що пріоритетною функцією прокуратури має залишатися захист прав і законних інтересів людини [7, с. 29; 6, с. 93]. Саме тому до головних завдань прокуратури відносять поновлення порушених прав громадян, захист майнових інтересів держави, припинення посадових, економічних та інших правопорушень. В українських реаліях прокуратура нерідко залишається однією з небагатьох інституцій, до якої особа може звернутися за швидким, реальним і безоплатним захистом своїх прав [10].

Отже, нормативне регулювання статусу прокуратури має відобразити її цільове призначення та забезпечувати належні умови для здійснення кримінального переслідування, правозахисної та контрольно-наглядової діяльності, а також визначати межі компетенції і механізми реалізації відповідних повноважень. Для більш повного з'ясування змісту правового статусу працівників прокуратури як суб'єктів запобігання злочинам доцільно звернутися до структури цього статусу.

Функції прокуратури закріплені в Конституції України, Законі України «Про прокуратуру» та інших нормативно-правових актах. Водночас під час прийняття нової редакції Закону України «Про прокуратуру» [15] законодавець істотно трансформував статус цього органу, відмовившись від традиційної моделі загального нагляду. Така законодавча зміна породила низку питань щодо повноти реалізації принципу верховенства права, закріпленого у ст. 8 Конституції України, відповідно до якого саме Конституція має найвищу юридичну силу, а всі інші нормативні акти повинні прийматися на її основі та відповідати їй. У цьому аспекті оцінка сучасного правового статусу прокуратури не може здійснюватися виключно на рівні галузевого закону, а потребує співвіднесення з конституційними засадами організації державної влади [14, с. 196; 13, с. 19].

Відповідно до ст. 121 Конституції України на прокуратуру покладалися підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у визначених законом випадках; нагляд за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та при застосуванні інших примусових заходів, пов'язаних з обмеженням особистої свободи; а також нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина та законів із цих питань органами виконавчої влади й місцевого самоврядування. Натомість у новій редакції Закону України «Про прокуратуру» [15] перелік функцій фактично було звужено. Нагляд за додержанням прав і свобод людини й громадянина перестав виступати повноцінною самостійною функцією й був опосередковано трансформований у форми представництва та інші суміжні механізми. Така невідповідність між конституційною моделлю та законодавчою конструкцією свідчить про неповну кореспонденцію чинного закону з Основним Законом держави.

Попри це, аналіз змісту чинних функцій прокуратури дає підстави стверджувати, що її участь у запобіганні та протидії злочинності не лише не усунута, а й об'єктивно випливає з характеру покладених на неї повноважень. Саме тому відсутність у законі прямої вказівки на запобіжну функцію не означає відсутності її фактичного існування. Прокуратура реалізує запобіжний потенціал у межах усіх основних напрямів своєї діяльності, а обов'язок виявляти причини та умови, які сприяють учиненню злочинів, внутрішньо притаманний практично кожному різновиду прокурорської роботи [12, с. 14–15]. Інакше кажучи, запобіжний зміст є не зовнішнім додатком до прокурорської діяльності, а її органічною складовою.

Покажемо у цьому зв'язку є те, що в одному з проєктів Закону України «Про прокуратуру» передбачалася окрема стаття, присвячена повноваженням прокуратури щодо запобігання злочинам. У ній пропонувалося закріпити проведення кримінологічного аналізу злочинності, участь у розробленні заходів запобігання і протидії злочинам, нагляд за виконанням відповідного законодавства, сприяння профілактичній діяльності громадських формувань, ужиття запобіжних заходів у конкретних справах, здійснення профілактичних перевірок та внесення профілактичного припису. Хоча ці положення і не були включені до чинного закону, сама поява подібної законодавчої конструкції свідчить про об'єктивну потребу в чіткому нормативному визначенні запобіжної функції прокуратури.

Подібна ситуація спостерігається і в кримінальному процесуальному законодавстві. Чинний КПК України не містить спеціальної норми, яка б прямо покладала на прокурора та орган досудового розслідування обов'язок виявляти причини й умови вчинення злочину та реагувати на них окремим актом, як це було передбачено ст. 23 і ст. 23-1 КПК 1960 року. Іноді таку законодавчу зміну пов'язують із впливом практики Європейського суду з прав людини, зокрема позицією у справі «Дактарас проти Литви», де особливу увагу приділено презумпції невинуватості. Проте із цього не випливає заборона на реалізацію прокурором запобіжної діяльності у кримінальному процесі. Навпаки, прокуратура не лише вправі, а й зобов'язана брати участь у запобіганні злочинності як шляхом реалізації своїх чинних функцій, так і через використання тих процесуальних механізмів, які надає чинний КПК України. По суті, уся діяльність прокурора в кримінальному провадженні має не лише карально-реактивний, а й запобіжний зміст.

Звідси випливає, що діяльність прокуратури, спрямована на зміцнення законності, охорону правопорядку, захист прав і законних інтересів громадян, суспільства й держави, одночасно є і формою протидії злочинності, і способом її запобігання. Тобто вона має виразний кримінологічний зміст. Така кримінологічна діяльність реалізується в кількох основних напрямках: через нагляд за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство; через нагляд за законністю виконання судових рішень у кримінальних справах і застосування інших заходів примусового характеру; через підтримання державного обвинувачення в суді; через представництво інтересів громадянина або держави; через координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції; а також через проведення кримінологічного аналізу.

Поза межами кримінального судочинства прокурори також беруть участь у профілактичній діяльності, сприяють правовому інформуванню населення, роз'яснюють положення кримінального закону, здійснюють міжнародне співробітництво у сфері запобігання і протидії злочинності та інформують громадськість про стан законності й заходи щодо її зміцнення [16, с. 154–155]. Це ще раз підтверджує, що навіть за відсутності окремого закріплення в ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» запобіжна функція фактично пронизує всі напрями прокурорської діяльності.

Недостатня законодавча визначеність цієї функції породжує і протилежні, помилкові висновки – зокрема про те, що прокуратура взагалі не повинна займатися профілактикою злочинності, а її повноваження слід максимально звужити або передати іншим органам. Саме тому принципового значення набуває з'ясування співвідношення наглядової і запобіжної функцій прокуратури. Ці функції дійсно частково перетинаються, оскільки боротьба зі злочинністю реалізується засобами різних напрямів прокурорської діяльності. Проте вони не є тотожними. Запобіжна функція має власний предмет, самостійну спрямованість, специфічні форми, методи та правові засоби реалізації. У зв'язку з цим цілком виправданим є використання в науковій літературі таких категорій, як «кримінологічний нагляд прокуратури» або «прокурорська профілактика» [2; 3]. У процесі здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів прокурор неминуче стикається з різноманітними криміногенними факторами, які потребують належного реагування. Повноваження щодо виявлення порушень закону реалізуються, зокрема, у формі перевірок. Якщо в ході такої перевірки встановлюються порушення, прокурор уживає заходів для їх усунення,

поновлення порушених прав та притягнення винних осіб до відповідальності. За своїм змістом ці перевірки та заходи реагування можуть розглядатися як прикладні кримінологічні дослідження, оскільки вони спрямовані не лише на констатацію фактів порушення закону, а й на встановлення тих обставин, які потенційно здатні сприяти вчиненню злочинів у майбутньому. Особливе місце в цьому механізмі посідає подання прокурора, антикриміногенний потенціал якого полягає в можливості не лише зафіксувати порушення, а й проаналізувати їх причини та умови, а також поставити вимогу про їх усунення.

Місце прокуратури в системі суб'єктів запобігання злочинам визначається також її функцією нагляду за виконанням законів. Ефективність цієї діяльності значною мірою залежить від рівня поінформованості прокурора про реальний стан злочинності та обставини, що їй сприяють. Для належної організації запобіжної роботи прокурору необхідно володіти достовірними даними про стан і динаміку злочинності в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці, на окремих об'єктах, щодо конкретних видів злочинів, а також про фактори, що впливають на їх поширення, та осіб, які їх вчиняють. Саме тому в діяльності прокуратури вагоме місце посідають аналітичні заходи, зокрема дослідження статистичних показників злочинності та обставин, що їй сприяють. На основі такого аналізу визначаються пріоритетні напрями прокурорського нагляду і запобіжної діяльності.

В умовах реформування прокуратури істотно трансформується і нагляд за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство [3, с. 42–43; 18, с. 5–10]. Основне призначення цього напрямку полягає у забезпеченні законності та ефективності відповідної діяльності. У науковій літературі ефективність роботи таких органів обґрунтовано розглядається як поєднання двох складових: ефективності самої правозастосовної діяльності та ефективності закону, який її регламентує. Відповідно, оцінка запобіжної ролі прокуратури також має здійснюватися з урахуванням обох цих вимірів – як практичного, так і нормативного.

Висновки. Прокуратура посідає самостійне та системоутворювальне місце у механізмі запобігання злочинності в Україні, оскільки реалізує не лише процесуально-керівні, наглядові та представницькі повноваження, а й виконує координаційну, інформаційно-аналітичну та запобіжну функції. Її роль у цій сфері полягає не лише в реагуванні на вже вчинені кримінальні правопорушення, а й у виявленні, нейтралізації та усуненні причин і умов, що сприяють їх учиненню. Водночас встановлено, що чинне нормативне регулювання не забезпечує належної повноти та визначеності правового статусу прокуратури саме як суб'єкта запобігання злочинності. Наявна законодавча модель не повною мірою відображає запобіжний потенціал прокуратури, а також не створює достатньо чітких правових механізмів для його послідовної реалізації у практичній діяльності. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення організаційно-правових засад функціонування прокуратури, узгодження її повноважень із конституційними засадами, а також посилення нормативної визначеності її місця у системі суб'єктів запобігання злочинності.

Обґрунтовано, що підвищення ефективності діяльності прокуратури у досліджуваній сфері має здійснюватися комплексно та охоплювати кілька взаємопов'язаних напрямів: удосконалення правового регулювання її функцій і повноважень, посилення координаційної ролі у взаємодії з іншими правоохоронними органами, розвиток аналітичного забезпечення прокурорської діяльності, а також запровадження дієвих механізмів виявлення та усунення криміногенних факторів. Особливого значення набуває нормативне закріплення запобіжної складової прокурорської діяльності, оскільки саме вона забезпечує перехід від суто реактивної моделі боротьби зі злочинністю до превентивної. Отже, подальше вдосконалення діяльності прокуратури повинно бути спрямоване на формування цілісного організаційно-правового механізму, в межах якого прокуратура виступатиме не лише органом кримінального переслідування, а й одним із ключових суб'єктів державної політики у сфері запобігання злочинності, забезпечення законності та зміцнення правопорядку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В. Б. Принципи верховенства права і реформа українського адміністративно-го права. *Адвокат*. 2000. № 2. С. 5–8.
2. Батиргарєєва В. С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 588 с.
3. Дудко Є. В. Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчих правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2015. 297 с.

4. Конституція України: від 28 черв. 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Косіюта М. В. Проблеми та шляхи розвитку прокуратури України в умовах побудови демократичної правової держави : автореф. дис. докт. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2002. 33 с.
6. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
7. Литвак О. М. Держава і злочинність. Київ : Атіка, 2004. 303 с.
8. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : моногр. Харків: Вид-во Харк. Нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 446 с.
9. Лобойко Л. Основні підстави і цілі реформування кримінальнопроцесуального законодавства України. *Право України*. 2009. № 2. С. 36-41.
10. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
11. Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : моногр. Київ : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. 544 с.
12. Мірошниченко С. С. Діяльність прокуратури з попередження організованої злочинності : моногр. Київ: Ін Юре, 2008. 212 с.
13. Петришин О. В. Верховенство права в системі дії права. Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2009. Вип. 100. С. 18–30.
14. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листоп. 1991 р. № 10. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ : ПАЛІВОДА А. В., 2011. С. 136–141.
15. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
16. Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. М. та ін. Проблеми протидії злочинності : підруч. Харків. : ТОВ «Новасофт», 2010. 351 с.
17. Форос Г. В. Суб'єкти діяльності щодо попередження злочинів та протидії злочинності. *Правова держава*. 2012. № 4. С. 179–184.
18. Ярема В. Перед органами прокуратури стоїть завдання особливої ваги – відновити порядок і законність в Україні. *Вісник прокуратури*. 2014. № 8. С. 5–10.

Дата першого надходження статті до видання: 06.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026